

# Majvisan – en parafras på litanian?

Av Gullan Gerward

Under arbetet på en kommande avhandling om majgrevefesten har jag även haft anledning att studera majsjungningen. Metodiskt har jag inspirerats av den historiskt betonade etnologin, den s.k. München-skolan, bland vars främsta företrädare kan nämnas Hans Moser, Karl-Sigismund Kramer och Konrad Köstlin. Målsättningen är att studera människornas livsföring i både vardag och fest inom ett regionalt avgränsat område med utgångspunkt i tiden omkring 1500. Begränsningen bakåt i tiden beror på tillgången av arkivaliska källor. Liksom münchenskolans forskare drar jag en främre gräns för undersökningen, och jag har valt att förlägga den till omkring 1870. Geografiskt begränsar jag mig till Danmark och de gammaldanska landskapen Skåne, Blekinge och Halland. Inom detta område brukade drängarna på landsbygden sjunga en visa, när de under natten till den första maj uppvaktade i gårdar och hus för att samla in matvaror och kontanter till sin majfest. Medan tidigare forskare har sökt en renodlad och oblandad urform av majvisan (jfr Agrell 1973:87; von Sydow 1917:46,68,81) eller rekonstruerat en normalform (von Sydow 1917:82), studerar jag hur aktörerna agerade, och hur de använde sig av majsjung-

ningen för att uppnå sina syften. Tidigare forskning på området har därvid varit ovärderlig för att finna de samtida källor, som jag grundar mitt arbete på.

C. W. von Sydow har behandlat majvisan i boken "God afton om I hemma är!" (1917). Hans studie omfattar visorna i de nordiska länderna men framför allt i Danmark och de gammaldanska landskapen. När von Sydow utgav sin skrift, hade insamlingen av folklivsuppteckningar kommit igång i blygsam omfattning vid Nordiska museet. Lunds universitets folkminnessamling hade 1913 startat en liknande verksamhet, men von Sydows källmaterial var obetydligt jämfört med det som i dag står till förfogande i Folkivsarkivet.<sup>1</sup> Vad han framför allt saknade var berättelser från personer som själva deltagit i majsjungningen. von Sydow tog istället utgångspunkt i ett antal skillingtryck. Sådana saknar ofta uppgift om utgivningsår, men har trots detta betraktats som daterbara. Ibland är visorna försedda med den intetsägande texten "Tryckt i år". Förläggarna ville påskina visans aktualitet, även om samma tryck av praktiska skäl produ-

<sup>1</sup> Arkivets uppteckningar är försedda med uppgifter om meddelarna och deras samhällsposition och proveniens, vilket gör materialet användbart i ett kulturhistoriskt arbete.

cerades och såldes år efter år. von Sydow försökte tidfästa olika varianter av dessa majvisor genom språklig analys. Sångarna använde emellertid inte bara de massproducerade visorna utan hade även egna tillägg och nidvisor, som inte var baserade på tryckta förlagor. Denna del av repertoaren nämner von Sydow enbart i förbigående. Genom att i huvudsak förlita sig på varianter av tryckta visor fick han endast knapphändig information om aktörernas agerande. von Sydow konkluderar följaktligen, att majsjungningen är en "ur-gammal allmogesed" utövad av en "ungdomsskara", som han inte närmare definierar.

Ursprungsfrågan stod på den tiden i fokus för forskarnas intresse. von Sydow bemötte Tobias Norlinds teser om att djäkarnas sänger fungerat som förebilder för "folket", och att majvisan successivt förvärldsligats (Bringéus 1990:62-64). Han hävdade att Norlind hade "ställt saken alldeles på huvudet, och att rätta förhållandet är rent motsatt" (von Sydow 1917:13). Motargumentet var huvudsakligen intuitivt. Med sitt forntidsperspektiv fann von Sydow det "orimligt att folket skall ha lärt sig sjunga majvisor först av tiggande djäknar" (ibid), men frågan är om Norlind egentligen hade så galet.

När Sigfrid Svensson i en rad uppsatser (1926,1930,1973) skildrar maj- och midsommarfirandet i sydöstra Skåne, utgår han från egna uppteckningar och barnomsupplevelser. Han visar, att tjänstekarlarna kände till och använde sig av de tryckta visorna. När kringgången ägde rum i midsommar- eller pingsthelgen, valde ungdomarna hellre en psalm. Belöningen för majsjungningen var "en sorts gratifikation. Ty hela bylaget var i mångt och mycket att betrakta som en gemensam arbetsgivare. Hela byns arbetsstyrka gick ofta som lån från gård till gård" (Svensson 1930:307). Svensson anlägger

ett devolutionistiskt perspektiv och skildrar, hur majsjungningen förvandlas från en gemensam sak för alla byungdomarna till en angelägenhet för enbart tjänstefolket, när den gamla bygemenskapen bryts ner (Svensson 1973:106).

Eva Agrell har behandlat majsjungningen i uppsatsen "Får vi lov att sjunga maj månads visa?" (1973) i boken "Skånska årsfester". Agrell bygger liksom Svensson på Folklivsarkivets uppteckningar men använder sig dessutom av litterära källor och konst. Även om hon gör historiska tillbakablickar, fokuserar hon i huvudsak på majsjungningen under senare delen av 1800-talet och omkring sekelskiftet. I "det gamla bondesamhället" dominerade männen, och ungdomslaget ersattes enligt Agrell av ett ynglingalag. Pigorna var av moraliska skäl uteslutna från att delta i majsjungningen, men de tillägnades i stället särskilda verser. Agrell uppfattar liksom Svensson majsjungningen som en festsed med anknytning till arbetsåret. "När man var klar med vårsådden, skulle detta firas med ett gille, och det var för att få mat och dryck till detta, som man insamlade vid kringgången. Det ansågs självklart, att ungdomen skulle få ställa till kalas, och tiggandet var sålunda helt accepterat" (Agrell 1973:77).

Jag har funnit, att tjänstekarlarna på den danska landsbygden hade en majvisa redan vid mitten av 1500-talet. Prosten Jørgen Christiensen i Fuglse härad på Lolland noterade i en redogörelse för sina visitationsresor år 1561:

Hillested 1561 die Philippi et Jacobi: Juventus totam istam noctem consumpsit domatin currendo et cantando: Maj velkommen! (KS 1887-1889:485).

Enligt prostens anteckning drog ungdomarna i Hillested natten till valborgdagen runt i bondgårdarna och sjöng en visa med omkvädet "Maj velkommen".

Prosten lämnar inga andra upplysningar om majvisan utan förutsätter den välbekant för visitationsprotokollets läsare. Enligt min mening måste denna bildade läsekrets i så fall ha känt till visan från sin egen skoltid eller från djäknarnas kringgång i stiftstaden. Djäknarna hade sedan medeltiden utsträckt sina sångarvandringar till landsbygden, där de liksom i städerna sjöng framför husen för att tigga gåvor (Norlind 1909:7–8). Djäknarnas kringgång på helgdagar var en lagstadgad institution (Norlind 1911:244). Drängarna på landsbygden hörde djäknarna sjunga visorna, och de kunde köpa texterna i form av skillingtryck (jfr Jersild 1975:14–15).

von Sydow utgår från ett danskt skillingtryck, som tillhört adelsdamen Karen Brahe. Trycket ingår i hennes samling av småtryck, som i dag finns i Odense landsarkiv. Det är daterat 1646 och innehåller en majvisa "Dictet oc Moduleret aff P: J. R". Enligt titelbladet var det en "Ny Maymaanetz Sang/ Met huilken retsindige Christne kunde ynske sig aff deris Himmelske HERRE den lystige Sommers Velsignelse til deris legemlig Nødtørffthighed/ Beslutet med HERrens Bøn". Visan kunde sjungas till samma melodi som den gamla "Letfærdige Maymaanetz Vise", som den skulle ersätta. Enligt skillingtrycket inleddes den gamla majvisan med orden: "Hoßbonde/ om du hiemme est/ May vær velkommen", men som jag senare kommer att visa, ger detta citat ingen information om majvisans egentliga lydelse. Den nya majvisan hade enligt titelbladet tillkommit "Ungdommen besønderligen paa Landsbyerne til villie", och den lyder i sin helhet:

1.  
All Verdens Skaber med god besked/  
Hør det som wi bede/  
Du haffuer alting vel beredt/  
Vær oss all' en naadig Gud med glæde.

2.  
Den Vinters tvang du drefst aff Land/  
Lad Sommer blid gaa oss til haand/

3.  
Velkommen med Maymaanetz tid/  
Gud glæd' oss / oc den Sommer blid/

4.  
Vor Skow oc Marck sig fryde smuckt/  
Valborg bær Løff oc Græs med Fruct/

5.  
Den lilde Lerckis liflig klang/  
Dig loffuer med Maymaanetz Sang/

6.  
Thi bære wi dig May i By/  
Oc loffue dig med Psalme ny/

7.  
For dig wi bære May i Gaard/  
Velsign' oss med et fructbart Aar/

8.  
Wi pløg, i vort Ansictis Sved/  
De saa god Korn i Jorden med/

9.  
Forfrem vor Hænders gierning vel/  
Velsign' oss Gud till Liff och Siel/

10.  
Giff tidigt Værlig offven fra/  
At Grøens vext maa lycke faa/

11.  
Met Aalden god velsign' vor Skoff/  
Giff Flesk paa Disk/ dit Naffn til Loff/

12.  
Giff Korn oc Kjern' aff Agrene/  
Til Brøfd oc Øll i Landene/

13.  
Giff Fruct paa Træ'r i Haugerne/  
Til søder Must i Tynderne/

14.  
Ved Bier giff Vox oc Honning sød/  
Til Liuß och Lægdom/ Mad oc Miød/

15.  
Sterck Hummel heng paa Stengerne/  
Set besk Malurt i biedene/

16.  
Lad Vrter gro smag paa Mad/  
Giff Erter/ Røder/ Kaal Salat/
17.  
Velsigne oss med Liffsens fruct/  
Med Faar oc Fæ paa Marcken smuckt/
18.  
Giff Melck oc Smør/ oc Osten sød/  
Velsign' oss med Boghvede grød/
19.  
Velsigne fersk' oc salt Vand/  
Med Sild oc Fisk for Quind' oc Mand/
20.  
Lad Hønen giffu' oss Eg paa Fad/  
Til Pandekag' oc Eggemad/
21.  
Bevar de Gøøß fra skad' oc nød/  
Giør Kaalen feed/ oc Dynen blød/
22.  
Til Klæder giff Hør/ Hamp oc Vld/  
Vor Krop at skiul' i Hed' oc Kuld/
23.  
Lad oss met Sundhed brug' alt det/  
Vdi din Fryct/ ved stadig Fred/
24.  
Her till regier oss med din Aand/  
Oc ved din' Engl' oss gjør bistand/
25.  
Det alt wi bed' i Jesu Naffn/  
Wi slut' i HERRens Bøn vort gaffn/

## HERrens Bøn.

1.  
O Fader vor i Engle Chor/  
Hør det som wi bede;  
Wi ere dine Børn paa Jord/  
Vær oss all' en naadig Gud med glæde.

2.  
Dit Naffn lad vorde helligt hær/  
I Lær oc Leffnet fiern oc nær/

3.  
Til oss lad komme med din Fred  
Dit Rig' i Naad oc Herlighed/
4.  
Lad skee paa Jord din Villie reen/  
Som den monn' skee i Himmelen/
5.  
Giff oss i Dag vort daglig Brød/  
Vend Dyrtid bort/ oc Hungers nød/
6.  
Forlad vor Gield/ O HERre mild/  
Wi oc förlade huer sin skyld/
7.  
Ey leed oss i Anfectning saa/  
At wi jo Troens Seyer faa/
8.  
Oc fri oss fra den onde Troid  
Fra Sydens slem/ och hindis Sold/
9.  
Thi det er Riget oc all Mact/  
Oc gjør det for din Ær och Pract
10.  
Her til wi oss forlade vist/  
Oc Amen svar ved' JEsu Christ.<sup>2</sup>

Enligt von Sydow var den nya majvisan från 1646 diktad av en präst, närmare bestämt Peder Jensen Roskilde på Fyn. Som en kyrkans representant skulle han ha uppfattat det folkliga majfirandet ogudaktigt, och därför "lade han saken så till rätta, att allt detta goda, som alla önskade sig och hoppades åstadkomma med majkvistarnas hjälp, sattes in i en bönesång till Gud. Det är sålunda i alla fall folktron, som gett visan hela dess konkreta innehåll, fast författaren sökt vända blicken i en annan riktning" (von Sydow 1917:33).

Den nya majvisan är utformad som en bön till Gud med omkvädet "Hør det som wi bede". Motsvarande omkväde förekom

<sup>2</sup> Odense landsarkiv. Karen Brahes småtryksamling, Nr 77, Bd. V. Visan har tidigare publicerats av von Sydow (1917: 18–26).

även på kontinenten vid tiggargång (Situ 1968:104,142). Frasen är en fri översättning av litanians: "te rogamus audi nos" eller med Luthers ord: "Du wollt uns hören, lieber herre Gott" och "Christe Erhöre uns" (Rodhe 1923:230–231). Litanian är en kyrkobön, som under katolsk tid hörde till mässan och användes som processionssång. I den evangeliska kyrkan framfördes litanian som en växelsång med biträde av djäknar (ibid:226), huvudsakligen i fastan, på böndagar och i ofärdstider. Den bestod av böner om Guds nåd och om frälsning från synd och olyckor. Man bad för kyrkan och dess tjänare, kungen och landets överhet, nödställda, barnaföderskor, sjuka, änkor och faderlösa, och slutligen om god skörd och Guds barmhärtighet (ibid:230–234). Litanian avslutades med Fadervår (ibid:125). Även majvisan framfördes som en växelsång: de bästa sångarna sjöng texten, medan de övriga stämde i och ropade "med Glæde".<sup>3</sup> Melodin var välbekant, vilket bidrog till visans popularitet. Sångarna roade publiken och belönningen uteblev inte, även om böndernas tillgångar ibland var knappa. När tjänstekarlarna i Sierslev och Tommerup på Själland gick runt i bondgårdarna år 1688, fick de öl, mat och pengar liksom drängarna i andra byar.<sup>4</sup>

von Sydow uppfattade majvisan snarast som en psalm, och enligt hans mening hade den "ingenting direkt att säga till åhörarna i de stugor, framför vilka man sjunger den" (von Sydow 1917:41). Jag finner, att visan i högsta grad var relevant för vanliga människor vid den aktuella tiden. Skillingtrycket från 1646 fanns att köpa under trettioåriga kriget, då befolk-

ningen i de nordiska länderna plågades av krig och nöd. Danmark var utplundrat, och många bondgårdar låg öde. Majvisan var helt enkelt en bön om allt, som bönderna kände starkt behov av just då: riklig skörd, mat och dryck. Visan var emellertid dubbeltydig. Tjänstekarlarna uttalade välgångsönskningar för de uppvaktade<sup>5</sup> men anhöll samtidigt om gåvor för egen del. Under förberedelserna till majfesten frigjorde sig sångarna från vardagens officiella normer och värderingar. I sången blev det upphöjda, andliga, abstrakta och långsiktiga till en vädjan om mat och dryck för att tillfredsställa kortsiktiga, materiellt kroppsliga behov (jfr Bachtin 1986:29, 226). Vid tiggargången degraderades och profanerades kyrkobönen utan att för den skull förnekas.

Präster och ogillade majvisan, som enligt deras uppfattning framfördes med "trommespil, till Guds navns oc ordis skjempt oc misbrug, uden al andact oc grund i vors Kristne lære, saavel som mod kristelig forhold i sang som oc bønner".<sup>6</sup> Den viktigaste anledningen till prästernas ogillande var, att de kände igen sig själva och litanian i parodierad form. Den kyrkliga överheten i Danmark hade motarbetat tjänstefolkets fastlagsfirande alltsedan

<sup>5</sup> I en sedan 1450-talet känd latinsk sång, som ingick i djäknarnas repertoar, vände sig sångarna i en bön till "Jesu Christe, Fili Patris":

Ducunt vaccas, equos, boves,  
capros, hircos, porcos, oves,  
et si qua similia,

Ducunt lanam atque linum,  
de rapinis implent sinum;  
nadat matrem filia (Norlind 1901:582).

Djäknarna tillönskade jordiska tillgångar såsom kor, hästar och annan boskap samt ägg m.m. Vidare nämns spånadsull, lin och fyllda krus och att husmodern välsignades med efterkommande. Visan översattes år 1619 till svenska, men den latinska versionen ingick fortfarande i 1776 års utgåva av latinskolornas sångsamling *Piæ Cantiones* (ibid:582, 605).

<sup>6</sup> Landsarkivet för Själland, Lolland-Falster og Bornholm, Köpenhamn. Stevns Herreds Prosti, Skifteprotokol 1684–1713 og Justitsprotokol 1684–1712: 111v.

<sup>3</sup> Kongl. Biblioteket i Köpenhamn. NKS 2401. E.C. Werlauff: Holbergiana I. Pantsatte Bondedreng: Anteckningar 13/5 1785.

<sup>4</sup> Landsarkivet för Själland, Lolland-Falster og Bornholm, Köpenhamn. Stevns Herreds Prosti, Skifteprotokol 1684–1713 og Justitsprotokol 1684–1712: 111v.

reformationen och utfärdat otaliga förbud mot majfirande och andra lättfärdiga upptåg.<sup>7</sup> Kyrkans företrädare tillät inte tjänstekarlarna att på djäknars vis gå runt till bönderna och skaffa förnödenheter (jfr KS 1867:360, 372). Prästerna ålades att var och en i sin socken övervaka, att förbuden mot majsjungningen efterlevdes, men de kunde inte förhindra, att majvisan blev en av de mest populära visorna. Jag anser det uteslutet, att signaturen P:J.R. i skillingtrycket från 1646 skulle syfta på en präst. Den danska statskyrkan hade efter reformationen byggt upp en infrastruktur och befäst sin makt. Det var omöjligt för en kyrkans tjänare att på 1600-talet skriva en visa, som förlöjlade det egna ståndet och parodierade litanian.

Skillingtrycket från 1646 uppges innehålla en "ny" majvisa, men denna behöver därför inte vara nyskriven det aktuella året. Påståendet har snarare varit ägnat att främja försäljningen på samma sätt som upplysningen "Tryckt i år" i andra skillingtryck. Parafrafer på kyrkliga förrättningar hade varit vanliga i hela Europa sedan medeltiden. Den katolska kyrkan tolererade, att djäknar och teologer författade travestier på psalmer, böner, liturgier och kyrkliga ritualer för att uppföras offentligt i fastlagen. Vid festen gällde andra normer än i vardagen, och då kunde man tillåta sig att förlöjligen det upphöjda och heliga. Sådan underhållning lockade fram skratt och munterhet bland människorna i det senmedeltida samhället (Bachtin 1986:23–24).

<sup>7</sup> Från prästmötena i Roskilde föreligger en rad förbud mot majfirande (KS 1860–62:469 not 2, 482; 1867–68:360 not 1, 372, 380; 1869–71:47, 559). Lenförordningutfärdad den 27 mars 1629 "Om kirkens embede og møndighed imod ubodferdige" förbjöds "al lætferdelig oc forargelig legen" (Secher 1897:450;463). Prästerna och deras medhjälpare skulle bl.a. förhindra "misbrug til gielde, dricke, dobbel, gøglen, fechten eller andetsaadant /.../ gudsords skempt sampt misbrug udi omgengelse" (ibid:453–454).

I Skåne blev drängarna i flera socknar åtalade under första hälften av 1700-talet för att ha sjungit majvisan. Tingsrätten i Skytts härad gick så långt som att förbjuda majsjungning i hela häradet.<sup>8</sup> Tjänstekarlarna i Veberöd i Torna härad blev 1729 instämnda för att ha ohelgat "Guds namn med Maji wisans oanständiga sjungande".<sup>9</sup> Vid samma tillfälle åtalades drängarna i Everlöv och Kumlatofta byar. Den världsliga överheten uppfattade majvisan som ett "gäckeri med Gudstjänsten /.../ af lättsinnighet", och deltagarna i upptågen riskerade upp till 50 daler i böter (Sveriges rikets Lag 1734/1981. Missgärningsbalken 1 Cap. 2§). Även om drängarna i det centralt belägna Torna härad temporärt tvingades att upphöra med majsjungningen, fortsatte tjänstekarlarna i mer avlägset belägna socknar, till exempel på Söderslätt.<sup>10</sup> Prästmötet i Lund skärpte år 1745 hållningen till ungdomarnas upptåg och uppmanade prästerna i stiftet att förhindra "otidigt maj sjungande".

<sup>8</sup> Då drängarna i Gislöv "siungit may" och "öfwat dryckes mål" både före och efter predikan och några försummat gudstjänsten, förbjöds ungdomarna i hela häradet att "anställa sådane lekar, Sommar Gillen, och andre dylika upptåg antingen om Sön- och Högtids dagar, eller om afton och natten förut, så framt de wilja undgå Lager böter, och där ofwan uppå 40 Mark Stwijte, som wederbörl skal uti alle Församlingar inom Häradet förkunnas" (LLA. Skytts häradsrätt. Dombok AI a:12, 17 juni 1723. Resolution).

<sup>9</sup> LLA. Torna häradsrätt. Dombok AI a:37, 9 juni 1729.

<sup>10</sup> År 1744 anklagades tjänstekarlarna i Haslebösarps by inför tingsrätten för att ha "sjungit den så kallade Maji Wijsan" (LLA. Vemmenhögs häradsrätt. Dombok A I a 22 b, 22 maj 1744:205–206).

<sup>11</sup> Prästmötet i Lund fastslog 1745, att det förekom "stort misbruk på åtskilliga ställen i stiftet medelst spel uti fastlagen, wid sommar och slätte gillen, som anställas lögerdag eller andra högtidsdagars aftnar, samt otidigt maj sjungande, med mera, twärt emot kongl. förordningar så anmodas wen.clerus, at /.../ på allt sätt villie söka til at förekomma slika otidige misbruk, och i fall wederbörande ej i godo willja låta förmå sig, at ther med afstå, låta them hos wederbörl. werdlig domstol angifwas, at ther umgiälla hwad lag förmår" (LLA. Frosta kontrakts prostarkiv. A:1. Utdrag utur Protocoll Consistorii Synodalis 1729–1780. Lund den 25, 26 och 27 Septemb. 1745).

de”. Om tjänstekarlarna inte avstod frivilligt riskerade de åtal.<sup>11</sup> På många håll gick prästerna så nitiskt till verket,<sup>12</sup> att majvisan till sist ansågs avskaffad i Skåne (Hårleman 1749:51).

I Hasslöv förbjöd sockenstämman majsjungning,<sup>13</sup> och tjänstekarlarna nöjde sig med att sjunga majvisan för pigorna. Men bönderna bjöd drängarna inomhus, och dessa klampade in med träskor för att dansa. Eftersom bönderna inte kunde visa sin uppskattning offentligt, lät de pigorna överlämna färgade ägg som tack för sången (jfr Osbeck 1796/1922:78). I andra socknar i södra Halland sjöng tjänstekarlarna fortfarande under 1790-talet några verser av en tryckt majvisa (Hägge 1970:138). I Ingelstad härad på Österlen stämde tjänstekarlarna upp en psalm, när de under senare delen av 1700-talet och tidigare delen av 1800-talet sjöng för ägg under midsommarnatten (Bruzelius 1876/1978:82<sup>14</sup>; Hörnlén 1914:50–51). Om de lokala förhållandena påkallade försiktighet, ersatte tjänstekarlarna hellre majvisan med en psalm, än de riskerade åtal, som kanske ledde till ett totalt förbud mot majsjungningen. Med djäknarna som förebild valde de ofta ”Den blomstertid nu kommer” (jfr Hörnlén 1914:51<sup>15</sup>; Cöster 1853:180) eller visor från djäknarnas trestondagsspel.<sup>16</sup>

<sup>12</sup> År 1746 angav pastor Samuel Billing för kronobefallningsmannen Stora Svedalas, Aggarps och Hyltarps drängar bl.a. för att de sjungit majvisan (LLA. Vemmenhögns häradsrätt. Dombok A 1a: 24, 2 okt. 1746; A 1a:25 a Vt, 6 mars 1747).

<sup>13</sup> LLA. Hasslövs kyrkoarkiv. Sockenstämmoprotokoll och handlingar 1726–1847 KI:1, 1740.

<sup>14</sup> Bruzelius återger majsången vid slutet av 1700-talet och början av 1800-talet men nämner samtidigt att ”I äldre tider sjöngos psalmer”.

<sup>15</sup> Jfr äv. LUF 171:7, Skillinge fiskeläge söder om Simrishamn; LUF 455:87, Hagestad by i Löderup.

<sup>16</sup> Tobias Norlind anger första strofen av sången:

Jungfru Maria till Bethlehem gick,  
Lovat vare Guds heliga namn,  
Där födde hon Jesum kär sonen sin,  
Och så den helige and. etc. (Norlind 1911:318).

I danska varianter av majvisan förekom refrängen: ”Maje er velkommen – Alt, saa vidt som Verden er, springer i Rosenblommer” eller: ”Glæde os Gud og saa den søde Sommer” (Norlind 1911:318). Den tryckta majvisan försågs liksom litanian med förböner för den kungliga familjen.<sup>17</sup> Tjänstekarlarna tillfogade egna anspelningar av lokalt intresse (Ingemann 1862:90). Majvisan kunde på så sätt bli nästan oändligt lång med improvisationer och tillägg (Illustreret Tidende 30.6 1867:319; Lütken 1836:8 jan).<sup>18</sup>

Ibland hade drängarna en visa till hands för husbondefolket och en annan för pigan.<sup>19</sup> De kunde inleda med:

God aften, om Ni hemma är,  
maj är välkommen!  
Förlåt oss, om vi väcka Er (Bruzelius 1876/1978:82).

Det är ungefär samma hälsning som i Hillestedsungdomarnas visa från 1561 och som i den gamla lättfärdiga visan enligt 1646 års skillingtryck. Djäknarna använde sedan medeltiden en liknande introduktion till sina dramatiska uppföranden (Norlind 1936:64). Drängarna anpassade versen efter omständigheterna. Pigan i gården kunde hälsas med:

God aften piga som hemma äst  
maj var välkommen.  
Den söte sommar skall vara din gäst.<sup>20</sup>

Om drängarna fick svar från husets invånare fortsatte de med den egentliga visan. Till sist bad de om gåvor, som de tog emot genast eller hämtade senare. Vid mitten

<sup>17</sup> Bernhard Severin Ingemann nämner avskrifter av två olika tillägg till majvisan. Han uppfattar båda som alster av borgerliga vismakare (Ingemann 1862:90–91).

<sup>18</sup> Under 1860-talet gjorde ungdomarna i Nordby på Samsö likaledes texter med lokala anspelningar (DFS 1906/43 355, Nordby. Uppteckning av Jörgen Jessen).

<sup>19</sup> LUF 516:2, Mellby; 3406:2, Ravlunda.

<sup>20</sup> LUF 455:15. Ö.Vemmerlöv.

av 1800-talet kunde tjänstekarlarna på Österlen avsluta med följande strof:

Nu står vi här vi gossar små,  
Maj var väl kommen.  
Ja gif oss lit så skall vi gå.<sup>21</sup>

Vid slutet av 1700-talet tackade de upp-  
vaktande för gåvan och tog avsked med  
versen:

Och tack! och tack! de' skall ni ha  
för gåvan, den var ganska bra,  
etc.

God natt! god natt! var kristen själ:  
maj är välkommen.  
Och sov nu alla sött och väl  
Sommaren är ljuvlig för ungdomen (Bruzelius  
1876/1978:83).

På många platser återgick tjänstekarlarna  
vid mitten av 1800-talet till en version av  
"All världens skapare af evighet" men er-  
satte omkväderna med "Maj var velkom-  
men", "Sommaren är så ljuvlig för ungdome-  
n" eller "Linden bär så gröna löv om  
våren". Ungdomarna skrev av texter och  
kombinerade strofer "så att de passade,  
ibland la man till, ibland tog man ifrån".<sup>22</sup>

Vi brukade vända till majvisan, så att den passade.  
Så kommer jag ihåg den här versen:

Till Bengt Lobergs fick vi oss ett fåralår.  
Maj vare välkommen i år!  
Och av gästgivarn vänta vi oss en tår  
För linden, den bär gröna löv om våren.<sup>23</sup>

Marknadernas kramvaruhandlare saluför-  
de småtryck, men även professionella vis-  
försäljare bjöd ut tryck. För att stimulera  
avsättningen framförde de visorna till  
musik av fiol eller positiv (Berg 1985:58-  
59). De tryckta visorna tjänade som förla-  
gor, när tjänstekarlarna utökade och va-

<sup>21</sup> LUF 6819:4-5, Bromma.

<sup>22</sup> LUF 630:27, Asarum.

<sup>23</sup> LUF 630:31, Asarum.

rierade sin repertoar.<sup>24</sup> Sångarna uteslöt  
strofer, som de fann oväsentliga, och lade  
till nya. På så sätt utvecklade de visans  
budskap och förändrade dess karaktär i  
profan riktning. De kunde sjunga en visa  
på ett ställe och en annan på ett annat.<sup>25</sup>  
I Ö. Hoby på Österlen sjöng "öjapågar-  
na", d.v.s. de yngre drängarna, följande  
"majvisa":

Stackars den yngling, som nu skall uppväxa  
i denna mödosamma och förföriska tid,  
ty falskhet och svek, förföra vill mig, och snarorna  
de lägga,  
sig fördolda på min stig.

Gott för den yngling som slipper att tjäna,  
som får vara hemma hos sin hulda far och mor.  
Men jag är en bland dem, som får arbeta mig fram,  
Gud låte mig med äran få bära mitt namn.

Folket de hafva mig, så mycket på sin tunga,  
det vore vist bättre de talte var för sig.  
Jag sörjer ej för dem, ty jag har fått min del,  
min lott har blifvit ringa, det får jag kännas vid.

Brödet det ligger så vidt ikring världen,  
men Herren ger mig styrka, att samla det ihop.  
Och när jag hunnit fram intill den sista strand.  
Gud låte mig, få vila, med ro uti ditt namn.<sup>26</sup>

<sup>24</sup> På liknande sätt använde tjänstekarlarna i Danmark  
den tryckta majvisan (jfr Ingemann 1862:90-91).

<sup>25</sup> LUF 11735:5-6, Mälarhusen i Löderup.

<sup>26</sup> LUF 171:5,7, Skillinge, fiskeläge söder om Simrishamn.  
Visan har tidigare publicerats av Sigfrid Svensson  
(1926:88). Även i Danmark varierade tjänstekarlarna sin  
repertoar under 1800-talet. I Himmerland framförde  
tjänstekarlarna på 1860-talet en visa som handlade om att  
kampen mellan Sommar och Vinter var överstånden:

Goddag, goddag, min gode Mand,  
Mai er velkommen,  
maa vi synge her i Dag,  
glæder os og saa den søde Sommer.

Sommer har vi i vort Lag,  
men Vinter kommer en anden Dag.

Sommer har vi i vor Poes,  
Men Vinter ligger i Halkjærs Moes.

Vi haver os en Maibøg sat,  
og den satte vi af Pinsenat.



Om sångarna inte var nöjda med en text, bytte de ut strofer och ersatte dem med delar av andra visor, som de hittade i skillingtryck eller böcker.<sup>27</sup> I Målarhusen föredrog de yngre tjänstekarlarna följande visa:

Min Gud, jag kommer nu med tårar  
och faller ödmjuk i din famn,  
som lagt igen de djupa fårar,  
som hungern plöjer i vårt land.

De små de gå och sucka  
för en ömklig kvid.  
De gamla som på kryckor falla  
ha aldrig sett en sådan tid,  
Ty folket löper av och an,  
men ganska få, som hjälpa kan.<sup>28</sup>

Tjänstepojkarna ville med visans ord framhäva de obesuttnas osäkra tillvaro. Pigorna uppskattade sorgliga och sentimentala visor (Wrangel 1926:97), och tjänstekarlarna antog med fog, att sådana visor var omtyckta också i stugorna på allmänning-  
en.

Bönderna på den bördiga slätten i de södra delarna av Ingelstads och Järrestads härader satte värde på en visa med omkvädet "Sommaren är så ljuvlig för ungdomen", medan folket i de norra delarna av

Og den satte vi saa fast i Jord,  
at den kan staa i 15 Aar.

Og den satte vi saa højt i Sky,  
at den kan ses over hele vor By.

Hav Tak, Hav Tak, du gode Mand,  
For Pengene, som du os gav.

Nu tar vi alle til vor Hat,  
vi ønsker Eder en rolig Nat.

Nu rejser vi alle ud af Jer Gaard,  
vi ønsker Eder et Glædeligt Aar (LUF 3446:10, Skelund).

<sup>27</sup> LUF 11735:18, Målarhusen i Löderup.

<sup>28</sup> LUF 11735:5–6, Målarhusen i Löderup. Tjänstekarlarna utgick från en visa som förekom i skillingtryck men anpassade texten (jfr Kungl. Biblioteket. Skillingtryck E. 1847 g). Visan har tidigare publicerats av Sigfrid Svensson (1926:85–86).

samma häraden hellre lyssnade till en religiös sång som började: "Ack, ljuvlig tid". Texten fanns att köpa som skillingtryck på Kiviks marknad.<sup>29</sup> Melodin var välkänd från julsången "Gudsson är född", som djäknarna sjöng när de gick med trettondagsstjärnan (Möller 1917:12–13). Den latinska versionen, "Puer natus in Bethlehem", ingick i djäknarnas repertoar redan före reformationen (Norlind 1909:109). Väckelserörelserna hade vunnit anhängare i norra delarna av de båda häraderna vid mitten av 1800-talet (Svensson 1930:306), och tjänstekarlarna upptäckte snart, att den religiösa och salvelsefulla visan rönt störst uppskattning där.

I gårdar där sångarna blev väl mottagna, stack de en liten grön kvist i taket över ytterdörren. Om tjänstekarlarna inte blev insläppta, slog de råa ägg mot utsidan av porten.<sup>30</sup> Det var en offentlig markering som var mer iögonfallande än avsaknaden av den gröna kvisten. Om husfolket inte låtsades höra, hade tjänstekarlarna en smådevisa till reds. I bästa fall kunde den "rälia" visan låta:

Ligg och sov, din gamle stut.  
Hör det vi nu bedja.

Låt kråkor och råkor äta dig ut.

Var oss allom nådig, Gud, med glädje.<sup>31</sup>

<sup>29</sup> Visan finns i tryck från år 1761 och har sedan utgivits i åtskilliga upplagor. En bibliografi har sammanställts av von Sydow (1917:111–115). Ett skillingtryck från 1767 innehåller en latinsk inskription, vilket tyder på att djäknarna haft visan i sin repertoar eller kanske bara salufört den. J. Torell i Helsingborg utgav visan år 1831 i ett skillingtryck som köptes av drängarna på den skånska landsbygden. Detta framgår av att trycket förekommer i en småtrycksamling, som tillhört smeden Carl Malmström, Hesselberga, Lyngby (Lunds Universitetsbibliotek. "Wijse och Historie-Bok". Carl Malmströms småtrycksamling. Avskrift). Med utgångspunkt från uppgifter i ett skillingtryck utgivet i Växjö år 1855 antog von Sydow att visan var författad av Anna Brita Elf, en kyrkoherdedotter från Linköping, född 1728 (von Sydow 1917:116–117). von Sydows antagande har sedermera citerats som ett faktum (jfr Svensson 1926:89).

<sup>30</sup> LUF 3850:29, St. Köpinge.

<sup>31</sup> LUF 3850:29–30, St. Köpinge.

Eller:

Här stå vi vid din vide vägg  
vi skida mitt i dina ägg.<sup>32</sup>

Även pigan kunde få höra en nidvisa, om hon underlät att ge de uppvaktande något:

Nästa år vi komma igen...  
står de' en vagga vid pigans säng...<sup>33</sup>

Tjänstekarlarna varierade även texten till smådevisan. Ofta använde de så grova tillmälen, att mången majsångare på äldre dagar skämdes för att återge dem.<sup>34</sup> Vid slutet av undersökningsperioden inledde tjänstekarlarna i Skarhult med en av de vanliga nidvisorna:

Å ligg å ligg du lade stud  
te krågor å ramna di bår de ud

men fortsatte med:

å där växor to på din höna å fjår på din katt  
å ligg te froe-natt.<sup>35</sup>

Den sistnämnda strofen är välkänd från djäknarnas kringgång som stjärngossar på 1830- och 1840-talen:

Som hår på en höna och fjäder på en katt (Möller 1917:36).

<sup>32</sup> LUF 474:98, Onslunda. Även i Himmerland hade tjänstekarlarna onda önsknigar i beredskap åt dem som inte ville bidra med gåvor eller traktering: "Lus og Lopper skulde æde deres Kropper", "Sult og Nød og en Pinesfuld Død" (LUF 3446:2, Skelund) eller:

Men den, som sover og ej vil op,  
gid Lus og Lopper de æder ham op.

Men den som drikker og ej vil gi,  
Git Fanden han river ham op og ned.  
(LUF 3446:9, Hurup).

<sup>33</sup> LUF 1944:11, S:t Olof.

<sup>34</sup> LUF 630:10, 29, Asarum.

<sup>35</sup> LUF 2269:24, Skarhult.

Tjänstekarlarna hade uppenbart djäknarnas nidvisa som förebild, men de uttryckte sig grövre och använde strofen i förstärkande syfte.<sup>36</sup> Majsångarnas vandring längs gatan i de oskiftade byarna följdes med intresse av invånarna. Det var en heder att bli föremål för uppvaktningen, men om sångarna gick förbi en gård, eller om något hushåll inte låtsades höra, blev det snart känt. Den som inte besvarade uppvaktningen blev till åtlöje,<sup>37</sup> och en tilltänkt hedersbetygelse förvandlades till en skam. Ungdomarnas nidvisa kom emellertid sällan till användning, eftersom få ville utsätta sig för vanäran att få höra den.

Sammanfattningsvis kan sägas, att tjänstekarlarna liksom djäknarna använde sig av majsjungningen för att bli trakterade och få gåvor. I djäknarnas kringgång fann drängarna ett användbart sätt att skaffa förnödenheter till sin majfest. Sångarna anpassade liksom nutida gatusångare sin repertoar till en föränderlig kontext. För att få ett så stort utbyte som möjligt valde de sånger i överensstämmelse med publikens smak och värderingar (jfr Espeland 1977). Samtidigt var det nödvändigt med ett strategiskt agerande för att kringgå överhetens förbud och för att kunna återkomma följande år. Majsjungningen var en levande tradition under den tid undersökningen omfattar, och tjänstekarlarna använde sången både för att hedra och för att skymfa. Sånguppvaktningen blev ett redskap i den sociala kontrollen. Samtidigt som drängarna förlöjligade de kyrk-

<sup>36</sup> När Georg Karlin återupplivade vandringen med stjärnan på Kulturen i Lund 1893, lät han föreställningen avslutas med:

To på Er höna  
och fjår på Er katt.  
Vi önska eder alla  
en fröjdefull natt!  
Godnatt, godnatt!  
(Bringéus 1992:161).

<sup>37</sup> LUF 4230:7, Lövestad.

liga makthavarna, bidrog de till att befästa normerna i lokalsamhället.

#### Källor och litteratur

##### Förkortningar

- DFS Dansk Folkemindesamling, Köpenhamn.  
 KS Samlinger, Kirkehistoriske  
 LDA Lunds domkapitels arkiv  
 LLA Lunds landsarkiv  
 LUF Folklivsarkivet, Lund

##### Otryckta

##### Köpenhamn

- Dansk Folkemindesamling (DFS)  
 Uppteckningar  
 Det Kongelige Bibliotek  
 Ny kgl Saml (NKS) 2401, -4°. E.C. Werlauff Holbergia  
 na I. Pantsatte bondebræng.  
 Anteckningar 1785

##### Lund

- Folklivsarkivet  
 Uppteckningar (LUF)  
 Landsarkivet (LLA)  
 Lunds domkapitels arkiv (LDA)  
 Frosta kontrakts prostarkiv. A:1. Utdrag utur Protocoll  
 Consistorii Synodalis 1729–1780. Lund 25, 26 och 27  
 septemb 1745  
 Hasslövs kyrkoarkiv. Sockenstämmoprotokoll och hand-  
 lingar 1726–1847 K I:1, 1740  
 Skytts häradsrätt. Dombok A 1 a:12, 17 juni  
 1723  
 Torna häradsrätt. Dombok A 1 a:37, 9 juni  
 1729  
 Vemmenhøgs häradsrätt. Dombok A 1 a:22b, 22 maj  
 1744  
 A 1 a:24, 2 oktober  
 1746  
 A 1 a:25a Vt, 6 mars  
 1747

##### Lunds universitetsbibliotek

- "Wijse och Historie-Bok". Carl Malmströms småtryck-  
 samling (Avskrift)

##### Odense

- Landsarkivet  
 Karen Brahes småtryksamling, Nr 77. Bd V

##### Stockholm

- Kungl. biblioteket  
 Skillingtryck E 1847 g

##### Tryckta

- Agrell, Eva 1973: Får vi lov att sjunga maj månads visa? I  
 Bringéus, Nils-Arvid (red): *Skånska årstester*. Skånes  
 Hembygdsförbund.

Bachtin, Michail (1965) 1986: *Rabelais och skrottets historia*.  
*Francois Rabelais' verk och den folkliga kulturen under*  
*medeltiden och renässansen*. Fyhr, Lars (övers.) Gråbo:  
 Anthropos.

Berg, Gösta 1985: "Bänkelsang" i Sverige. *Sumlen* 1985.  
 Bringéus, Nils-Arvid 1990: Tobias Norlind som folklorist.  
*Svenska landsmål och svenskt folkliv*.

Bringéus, Nils-Arvid 1992: Karlin och Kulturen. I *Kultu-  
 rens årsbok*.

Bruzelius, Nils G 1876/1978: *Allmogelivet i Ingelstads härad*  
*i Skåne under slutet av förra och början av detta århundrade*.  
 Svensson, Sigfrid (utg). Lund: Walter Ekstrand Bokför-  
 lag.

Cöster, Fredrik Bernhard 1853: *Myosotis. Bilder, intryck och*  
*minnen ur naturen, lifvet och dikten*. Stockholm: N Mar-  
 cus.

Espeland, Wigdis J 1977: "Jeg er en liten støvig gatesan-  
 ger..." Repertoaret til ein gatesanger. *Tradisjon, nr 7*.  
 Hårleman, C 1749: *Dag-Bok Öfver En ifrån Stockholm igenom*  
*åtskillige Rikets Landskaper gjord Resa, År 1749*. Stock-  
 holm: Cederholm.

Hägge, Eric 1970: *I lagens namn. Hallands södra domsaga*  
*under tre sekler*. Halmstad.

Hörlén, M 1914: *Gamla seder och bruk från södra delen av*  
*Ingelstads härad*. Ystad: Larssons Pappersindustri.

*Illustreret Tidende – 1867: Bønder, som ride Sommer i By*.  
 Sign K. G. (Knud Gamborg). 30/6.

Ingemann, Bernhard Severin 1862: *Levnetsbog*. Galskjøt,  
 J (utg). Köpenhamn: C A Reitzels Forlag.

Jersild, Margareta 1975: *Skillingtryck. Studier i svensk folklig*  
*vissång före 1800*. Stockholm: Svenskt visarkiv.

*Lag, Sveriges Rikes. Gillad och antagen på Riksdagen år 1734*.  
 Faksimilutgåva 1981. Stockholm: Gidlunds.

Lütken, O D 1836: Om den danske Landalmues Forlystelse  
 og Gavnligheden af at nogle af dem hævedes og  
 forædledes. *Dansk Folkeblad, 1 ste Aarg. No 39–40*.

Möller, Bert 1917: Stjärngossar och Trettondagsspel. Några  
 halländska julseder. *Folkminnen och folktänkars skriftserie*  
*IV*. Malmö: Förlag Maiander.

Norlind, Tobias 1901: Schwedische Schullieder im Mit-  
 telalter und in der Reformationszeit. *Sammelbände der*  
*Internationalen Musikgesellschaft II:4*. Leipzig.

Norlind, Tobias 1909: *Latinska skolsånger i Sverige och*  
*Finland*. Lund: Håkan Ohlssons boktryckeri.

Norlind, Tobias 1911: *Studier i svensk folklore*. Lund: Håkan  
 Ohlssons boktryckeri.

Norlind, Tobias 1936: Svensk folkmusik och folkdans. I  
*Natur och kultur* 96. Stockholm: Bokförlaget Natur och  
 kultur.

Osbeck, Pehr 1796/1922: Utkast til beskrifning öfver  
 Laholms prosteri. Sahlgren, Jöran (utg): *Svenska bygder*  
*i äldre beskrifningar*. Möller, Bert (utg): Halland. I.  
 Osbeck: Laholms prosteri. Lund: CWK Gleerups för-  
 lag.

Rodhe, Edvard 1923: *Svenskt Gudstjänstliv. Historisk be-  
 sning av den svenska kyrkohandboken*. Stockholm: Svenska  
 kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.

*Samlinger, Kirkehistoriske* 1860–62: 2 *Række, Bd 2*. Selskabet  
 for Danmarks Kirkehistorie (utg). Köpenhamn.

– 1867–68: 2. *Række, Bd 4*;

– 1869–71: 2. *Række, Bd 5*;

- 1887–89: 3. Række, Bd 6.  
 Secher, VA (utg) 1897: *Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558–1660, Bd 4: 1622–1638*. Köpenhamn: G E C Gad.  
 Siuts, Hinrich 1968: *Die Ansingelieder zu den Kalenderfesten. Ein Beitrag zur Geschichte, Biologie und Funktion des Volksliedes*. Göttingen: Otto Schwartz & Co.  
 Svensson, Sigfrid 1926: Maj- och midsommarvisor i sydöstra Skåne. *Folkminnen och Folktankar*, 13.  
 Svensson, Sigfrid 1930: Majsångare och midsommargillen. Minnen och uppteckningar från Skåne. I Erixon, Sigurd & Wallin, Sigurd (red): *Svenska kulturbilder, Bd 3*. Stockholm: AB Skoglunds förlag.  
 Svensson, Sigfrid 1973: Föra sommar i by. Gamla tiders midsommarfirande. I Bringéus, Nils-Arvid (red): *Skånska årsfester*. Skånes Hembygdsförbund.  
 Sydow, C W von 1917: *God afton om I hemma är! En studie över de nordiska majvisorna*. Malmö: Maiander.  
 Wrangel, Thecla 1926: *Från forna tider. Hörsagor och personliga minnen*. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

### Zusammenfassung

#### Das Mailied – eine Paraphrase der Litanei?

Wenn ich nun das Maisingens noch einmal behandle, geschieht dies vom Ausgangspunkt der Akteure aus. Schon um die Mitte des 1600 Jh. hatten die Knechte auf dem dänischen Lande ein Mailied. Es wurde in der Nacht zum Walpurgistag, dem 1. Mai, gesungen, als die Jugendlichen von Hof zu Hof zogen, um den Bauern mit ihrem Gesang aufzuwarten. Als Entgelt erhielten sie Speise und Trank für ihre Maifeier. Die Knechte hatten das Mailied wahrscheinlich von singenden Scholaren gelernt, deren Bettelrunden in den Städten und dem umliegenden Lande schon im späten Mittelalter zu einer festen Tradition geworden war.

Das frühe Mailied der Knechte kann als eine Paraphrase der Litanei betrachtet werden. Während des späten Mittelalters waren Parodien auf Psalme, Gebete und kirchliche Liturgien eine geschätzte Unterhaltung in der Fastenzeit. Solch komische Darbietungen wurden von Scholaren und Theologen öffentlich vorgetragen. Nach der Reformation bekämpfte die kirchliche Obrigkeit die Maifeiern der Dienerschaft. Trotz des beharrlichen Widerstandes der Kirche gelang es den Mägden und Knechten, dank strategischem Agieren, ihre Maifeier beizubehalten. Sie änderten den Zeitpunkt fürs Maisingens, sie versahen das Mailied mit neuen Kehrreimen oder gingen auf Psalme über. Professionelle Verkäufervon Schillingsdrucken trugen dazu bei, die neuen Liedertexte und Melodien bekanntzumachen. Die Sänger passten den Inhalt dem Geschmack des örtlichen Publikums an. Sie hatten auch Schmählieder in Bereitschaft für den Fall, dass sie ohne Gabe weiterziehen mussten. Die Vorstellungen lockten Zuschauer an und der Ablauf wurde bald allgemein bekannt. Dadurch wurde das Maisingens der Knechte auch zu einem Instrument, mit dessen Hilfe die Bräuche in der lokalen Gesellschaft verankert wurden.

(Übersetzung: Brigitt Steiner)